

POSVETE I PREDGOVORI U HRVATSKIH PISACA 18. STOLJEĆA

Rafo Bogišić

U okviru prosvjetiteljskog intenziviranja zanimanja za kulturno-književnu prošlost do kojega je došlo u 18. stoljeću, raste i zanimanje za književno stvaranje i književni fenomen općenito. U tom kompleksu je i potreba da se djelo pri prvom susretu s onima kojima je namijenjeno što bolje objasni. S ovom željom i namjerom usklađeni su razni uvodni napisi koji djela ovog vremena redovito prate.

U 18. stoljeću i dalje traju oni oblici u kojima se zanimanje za književni fenomen očitovale i u proteklim stoljećima od humanizma i renesanse do novih, uvjetno nazvanih, prosvjetiteljskih vremena o kojima je riječ. Osim prvotnih-primarnih bilješki u srednjovjekovnim tekstovima (npr. kolofoni, glose), humanističko-renesansni pokret i humanističko-renesansna praksa stvorit će i nove oblike koji će zanimanje za književnost očitovati i podržavati. Bit će to u prvom redu biografije, ali i neki drugi oblici bliski književnom stvaranju ili u književno stvaranje neposredno uključeni. To su prigodne pjesme, poslanice, oporuke, zatim povijesni spisi, memoari i kronike. U istom pravcu ide i rad prepisivača i sakupljača knjiga i rukopisa, te konačno posvete i predgovori u knjigama. Svi ovi oblici živjet će i značajnu ulogu igrati i u književnom stvaralaštvu, odnosno književnom životu u 18. st.

U središtu naše pozornosti nalaze se posvete i predgovori kao glavni popratni napisi u djelima, napisi kojima se pisci, nudeći svoje djelo javnosti, čitaocima i

posebno obraćaju. Kao i drugi kulturno-književni događaji i fenomeni i ovi su oblici u 18. stoljeću pokazali svoje osobitosti i time dokazali svoju životnost. Ona je, dakako, uvijek u skladu s vremenom u kojemu su se oblici javljali, u skladu s književnim djelima koja prate i o kojima govore.

Posvete i predgovori bili su neobično zanimljivi i dragocjeni fenomeni u književnom postupku već u vrijeme renesansnih stvaralaca kad je književnost zauzimala status koji će onda stoljećima imati i zadržati. Već u to vrijeme uvodni su napisi dobili fundamentalni karakter autorova odnosa i tumača autorove riječi, što će se sve poslije zadržati. Zbog toga je vrijednost i važnost ovih oblika višestruka i veoma složena.

Posvete i predgovori počevši od renesansnih vremena javljaju se i utvrđuju kao dragocjeni izvori i elementi koji pomažu da se objasni nastanak i rast književnog djela. U tom smislu već od početka imaju snažan humanistički znak historiografskog podatka i dokumenta, pa ih možemo ubrojiti među važne segmente u rađanju složenijeg i sustavnijeg zanimanja za književnu povijest.

Znakovi historiografske kvalitete u navedenim su uvodnim napisima bili toliko važni i uočljivi već u renesansnim vremenima, da se često upravo oni nameću kao glavni tumači djela koje slijedi. Autorska motivacija koja ih je ostvarila redovito je izrasla iz središnjih poticaja književne historiografije, bez obzira na to je li sam autor u trenutku pisanja posvete-predgovora mislio na daleke posljedice historiografske vizije i sinteze. Dovoljno je u tom pogledu podsjetiti na posvete predgovore u djelima Marka Marulića, Hanibala Lucića, Petra Zoranića, Marina Držića i Petra Hektorovića koji su nam i danas nezamjenljivi argumenti poetike hrvatske renesansne književnosti.

Posvete i predgovori hrvatskih pisaca 18. stoljeća sadržavaju slojeve dvojake naravi: one koji žive i traju od renesansnih vremena i koji su i s obzirom na metodologiju procesa, a i s obzirom na probleme u književnom stvaranju živi i u epohama što su slijedile, ali i one koji će nužnošću što ih donose nova vremena biti novost. Na taj način književne posvete i predgovori u 18. stoljeću i u pogledu svoje historiografske funkcije nose jaku ulogu: onu koja je književnom postupku i književnoj komunikaciji imanentna i onu koja je suglasna s vremenom u kojemu se tekst što mu ona prethodi javlja.

Novosti okvira i osnove na kojima djelo u novom vremenu izrasta višestruke su i raznolike. Sasvim je razumljivo da će novosti, isto onako kao što djeluju na rađanje književnog djela, biti "zanimljive" i uvjetovati i uvodni tekst kojim se

autor obraća čitaocu i sredini općenito. Zapravo, kao i uvijek, djelo je zajedno s uvodnim tekstom jedinstvena cjelina. U tome je i sva punina vrijednosti uvodnog teksta: njegova ga komplementarna kvaliteta upućuje prema historiografiji. Djelo kojemu prethodi predstavlja već oblikovanu građevinu, a tekst je tumači, govori o načinu njezine izgradnje, odnosno motivima i svrsi koji su gradnju izazvali.

Fundamentalna je oznaka hrvatske književnosti 18. stoljeća naglašena raznovrsnost, složenost i slojevitost tematske, idejne i stilske kvalitete. U ovom stoljeću završen je proces započet u humanizmu i renesansi, a svom snagom nastupalo je novo vrijeme u svim čovjekovim vizijama i okvirima. Novosti u društvenim okvirima odražavaju se najprije i najbolje u književnom stvaranju, pa će književnost iskazati svu slojevitost i zajedništvo često i međusobno suprotstavljenih tendencija i slojeva.

Razlike i proturječja odrazit će se i na plošnu, stilsku stranu književnog procesa. Zapravo stilske razlike u književnom životu predstavljaju i znače jedinstveni izraz razlika i složenosti kulturno-književnog stanja i zbivanja u ovom stoljeću.

Razlika u književnom stvaranju pratit će i različite informacije i teze u napisima kojima autori svoja djela nude i objašnjavaju. Uvodni napisi sažeti su i svojevrsni tumači i putokazi složenog književnog procesa jednoga vremena.

Znakovit je i instruktivan već i sam uvid kojim hrvatski pjesnici posvećuju svoje knjige. Važnost toga podatka uvećava se kad se pažljivo čitaju objašnjenja takva čina: zašto se knjiga posvećuje odnosnom čovjeku i što je sve autor tom prigodom rekao. Ti podaci redovito su relevantni za odnosni književni fenomen kao argument i trenutak književnog života jednoga vremena.

U činjenici što su mnogi autori toga vremena bili svećenici, članovi svjetovnog klera ili pripadnici crkvenih redova, te u velikom ugledu i utjecaju koji je u životu ovog vremena imala crkva, treba vidjeti razlog zašto mnogi autori svoja djela posvećuju crkvenim ljudima. Ipak, uzevši u obzir ovu opću pojavu, opći ugled Crkve u društvu, treba pojedine posvete razlikovati i u svakoj vidjeti i neki poseban poticaj, pa prema tome i osobiti motiv važan i znakovit za stanovit kulturno-književni čin.

Ignjat Đurđević *Mandalijenu pokornicu* posvećuje zadarskom biskupu Vincencu Zmajeviću i u prvom su mu planu dva razloga: s jedne strane odaje priznanje Zmajevićevim zaslugama što ih je stekao u djelovanju za vjeru i crkvu, posebno otkako je došao u Zadar, a s druge strane Đurđević želi, sam to kaže

stupiti u kontakt sa Zmajevićem, želi ga posvetom osobno “posjetiti” i tako mu se približiti.¹ Andrija Kačić Miošić svoj *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* posvećuje korčulanskom biskupu Vincencu Kosoviću i u “pismu” upućenom biskupu govori u stilu trajnih svojih preokupacija o “slavnim” i “plemenitim” korijenima i “prošlim vremenima”, nalazeći u tim okvirima u svojim knjigama i ime makarskog biskupa.² Adam Baltazar Krčelić posvećuje *Življenje blaženoga Augustina Kažotiča* zagrebačkom biskupu Jurju Branjugu³ i u posveti naglašava biskupove vrline, ali pri tome ne zaboravlja ni vlastitu zahvalnost, jer ga je biskup “primijetio” i unaprijedio za kanonika, pa to i spominje. Isto tako Antun Ivanošić posvećujući svoje djelo Ivanu Josipoviću “stolne crkve zagrebačke kanoniku”, nabroja vrline i zasluge naslovnika, ali odmah na početku posvete iskazuje i “blagodarnost” Josipoviću koji je pomogao da “knjižica ova na svitlo izađe”.⁴ Imajući u vidu Krčelićev osobni odnos s biskupima koji su uslijedili poslije Branjuga i općenito Krčelićeve ambicije, odnos prema Branjugu dobiva na značenju, važan je podatak iz Krčelićeve biografije. Isto tako Antun Kanižlić posvećuje *Bogoljupstvo na proštenje svetoga Frančeska Saverija* (Trnava, 1759) zagrebačkom kanoniku Ivanu Paksiju i piše da to čini jer mu je kanonik Paksi pomogao pri tiskanju knjige. “Saverijo bi”, kaže Kanižlić, “još dugo čekao i još bi morebiti u njoj (tj. u tami) čekajući sunašće ostao da mi ne prosinu blagodarnost vaša”.⁵ Matija Petar Katančić svoje djelo *Fructus auctumnales* (Zgb.1791) posvećuje budimskom kanoniku i profesoru Jurju Alojziju Szerdahelyju napominjući pri tome kako mu je Szerdahely bio blagotvornim učiteljem estetike - “suo in aethetica olim moderatori”.⁶ Sebastijan Dolci Slade svoje *Fasti...* (Mleci,1767) posvećuje Talijanu, biskupu u Chioggi, članu ugledne mletačke patricijske obitelji Giovanniju Agostinu Gradenigu, jednom od osnivača mletačke Akademije za crkvenu povijest u Veneciji, ističući ne samo veliki ugled obitelji Gradenigo, nego i osobne veze koje ima s tom obitelji te pomoć koju je pri tiskanju i populariziranju svojih knjiga imao od toga prelata.⁷ Isti autor sabo Dolci-Slade svoje studije o svetom Jeronimu *Maximus Hieronymus* (Ancona 1750) posvećuje kanoniku Girolamu Colonna, protectoru franjevačkog reda pri Kuriji u Rimu⁸, ali u drugom izdanju sljedeće godine (Mleci, 1751) nema te posvete, što dakako nije bilo slučajno. Matija Antun Reljković svoje djelo *Postanak naravne pravice* (prijevod suvremene latinske školske knjige Institutio elementorum iuris naturalis tiskan u Osijeku 1794, posvećuje Mateju Francescu Krtici, biskupu đakovačkome, kako piše u posveti - “svojemu milostivomu i blagodarnomu dobročinitelju”⁹

Kao što se vidi, autori ugledne crkvene prelate i suvremene crkvene institucije koriste i "vide" na razne načine. Pažljivim čitanjem posveta otkrivamo motive autorovih postupaka, a time i elemente suvremenog književnog i kulturnog života. Nije riječ samo o stanovitim uvijek zanimljivim biografskim podacima tih autora, nego i o općoj atmosferi u kojoj se književnost jednog vremena rađala i živjela.

Dakako, osim uglednim crkvenim ljudima, autori svoja djela posvećuju i drugim osobama. Tako Ignjat Đurđević knjigu prijevoda Davidovih psalama *Saltijer slovinski* posvećuje svom rođaku i uglednom dubrovačkom vlastelinu Marinu Zlatariću i u potankome na latinskom jeziku napisanom obrazloženju Đurđević govori o svemu što mu je rođak pomogao. Đurđević zaključuje da je poslije svega što je rođak za njega učinio red da se i on nekako oduži: "Et si gratia gratiam parit et pensandum est grata saltam animi significatione beneficium, quindi inofficiosus essem atque inhumanus, nisi te, quantum in praesentia datur, saltem hoc qualicunque animi mei plurima reddere majoraque meditantis pignore testimonioque munerem?"¹⁰

Dubrovčanin Sebastijan Dolci Slade svoje djelo *De illyricae linguae vetustate* (Mleci, 1704) posvećuje dubrovačkom bogatašu, konzulu na Cipru Ivanu Grmoljezu, koji je tiskanje knjige novčano pomogao.¹¹ Splitski Ivan Dražić svoju poemu *Lipost duše* (1713) posvećuje dubrovačkom Senatu i pri tome se nada da će mu dubrovački Senat kao dubrovačkom prijatelju pomoći pri tiskanju te knjige.¹² Andrija Kačić Miošić *Korabljicu* posvećuje "prisvitlomu gosp. Knezu Jakovu Ivičeviću iz Makarske, učeniku aliti skularu od zanata vojničkoga u gradu Veroni" i pri tome ističe (na talijanskom i hrvatskom jeziku) slavnu prošlost obitelji Ivičević, ali i vrline samoga Jakova Ivičevića kojemu se posveta upućuje.¹³ Adam Baltazar Krčelić svoje historijsko djelo *De regnis Dalmatiae Croatiae Slavoniae Notitiae praeliminares* posvećuje samoj carici Mariji Tereziji jer je, što je dobro poznato, svoja djela pisao s velikim nadama i pretenzijama da budu osnova suvremene strategije dvora, imajući pri tome u vidu i interese suvremene Hrvatske. Krčelić je, naime, obuzet velikim narodnim idejama ujedinjenja hrvatskih zemalja, a to je moguće jedino uz pomoć i blagoslov i pod okriljem carske odnosno kraljevske krune. U opširnoj "historijski" intoniranoj posveti Krčelić uz ostalo kaže: "Dedicari ergo opus hoc Majestati Vestrae debuit in tantorum patriae huic meae beneficiorum gratam memoriam quam et ad demonstrandum mundo, Majestatis Vestrae providentia, reduci Regiones has in illud decus quo gaudebant sub florente olim veteri Romano imperio".¹⁴

Posebno su za svoje vrijeme znakovite dvije posvete upućene nebeskim sferama. Sebastijan Dolci Slade svoju povijest dubrovačke crkve (*De ragusini Archiepiscopatus antiquitate epistola*, Ancona 1761) posvećuje samom zaštitniku Dubrovnika svetomu Vlahu (D.Blasio episcopo et martyri Ragusinae republicae protectori)¹⁵, a Antun Kanižlić svoje *Utočište Blaženoj Divici Mariji ugodno i prijatno a nami korisno i potribito* posvećuje "Gospi Almaškoj" (Mleci 1759)¹⁶ i o toj posveti opširno govori.

U istu kategoriju uvodnih napisa zajedno s posvetama ubrajamo, s razlogom, i raznovrsne predgovore odnosno uvodne napise napomene kojima se na početku svojih djela autori obraćaju čitaocima. U tim se napisima isto tako nalaze informacije različita karaktera, ali su u njima informacije redovito bliže povezane uz samo djelo, pa ako u njima ima i obavijesti o samom autoru ili općenito o njegovoj djelatnosti, onda je to neposredno povezano uz djelo koje slijedi i zato je posebno zanimljivo. U svakom slučaju ovi napisi služe autoru da na nešto posebno upozori ili nešto objasni. Zato će u njima biti više podataka metodološkog i načelnog karaktera, a manje onih iz doslovno shvaćene biografske sfere. Ipak, ako i u tim napisima naiđemo na podatke koji su neposredno povezani uz autorovu biografiju, odnosno njegovo djelovanje kao pisca, onda je to ipak znak kako se objašnjenje postupka u rađanju djela najčešće i ne može dijeliti od čiste biografije.

Naslovi uvodnih napisa i općenito organiziranje njihove pojave ispred djela raznoliki su. Nekoliko primjera to će pokazati:

Bratu štioću (Kačić u *Razgovoru*)

Dobrovoljnom štioću (*Nek je svašta*, M.A.Reljković)

Pridgovor (Antun Ivanošić; M.A.Reljković u *Postanku narodne pravice*)

Pokazanje (Vid Došen u *Jeka planine*)

Objavljenje (M.A.Reljković u *Ovčarnici*)

Opomena k štioću (Filip Grabovac)

Ad lectorem (ispred latinskih stihova u M.P.Katančića)

Bogoljubnom štioću (Tomo Babić)

Bogoljubnom štioću i slušaocu (Lovro Šitović, *Pisma od pakla*)

Neke knjige imaju više uvodnih napisa. Tako npr. Đurđevićev *Saltijer slovinski* poslije latinske posvete ima hrvatski uvod *Štioću*, zatim napis o nekim jezičnim problemima u psalmima (Aliquot idiotismi Hebraici), zatim Index versionum atqueinterpretum i na kraju *Život slavnoga proroka i kralja Davida*

popraćen *Svjedočanstvima svetijeh otaca više osobite izvrsnosti od Davidova psaltijera*. Više uvodnih napisa ima i Matija Antun Reljković. Tako ispred Ezopovih basna imamo Pridgovor od hasne ovije fabula, Pridgovor Roula filozofa u knjige Ezopa i Život naravnoga meštra Ezopa. U *Postanku narodne pravice* osim "pridgovora" imamo i napis Opomena pritolmačitelja štioću.¹⁷

* * *

Uvodni napisi, posvete i predgovori ili neposredno obraćanje "štioću" svaki za sebe predstavljaju složeni historiografski fenomen, iako se on zbog svoje pojedinačne naravi javlja tek kao pojedinost, kao segment historiografije jednog stoljeća ili hrvatske književne historiografije u cijelosti. Naime, nije rijedak slučaj da odnosni uvodni napis, iako relativno kratak oblik iskaza nosi u sebi ne samo biografski podatak iz života i književnog stvaranja odnosnog autora, nego i podatke o književnim, kulturnim i idejnim motivima i poticajima te književnim, stilskim i jezičnim pitanjima s kojima se taj autor susretao. Nerijetko u svom uvodnom napisu autor obrazlaže ne samo idejnu namjeru i cilj koji želi svojim djelom postići i ostvariti, nego i temelje na kojima je djelo gradio, obrazlaže način kako je postupao, navodi izvore kojima se služio i na koje se oslanjao, objašnjava i obrazlaže svoje pjesničke i književno-stilske postupke, ističe jezične i pravopisne probleme s kojima se susretao, ukratko spominje i navodi raznovrsne aspekte i pitanja na koja je pri stvaranju nailazio.

Zbog ove sasvim prirodne povezanosti ponekad složenog i cjelovitog tematsko-motivskog osvrta u uvodnicima, ti su napisi svaki za sebe cjelina, kao što je to i književno djelo koje slijedi. Teško je zbog toga iz nekog napisa ili iz svih zajedno lučiti pojedine odnose i teme te o njima posebno govoriti. Ako to ipak činimo, onda je to samo privremeno i relativno, uvijek želeći da se neki aspekti složenog kulturno–književnog stanja i procesa uoče u svojoj složenosti i zajedništvu. Jedino tako možemo reći da uvodni napisi hrvatskih književnika u 18. stoljeću donose zanimljive biografske podatke o životu i književnom putu odnosnog autora, rječito govore o idejnoj sferi i motivaciji djela i autora, te sadrže dragocjene podatke književno-stvaralačkog procesa koji je autor pri stvaranju djela prošao i slijedio. Taj proces, dakako, sadrži ne samo autorovo kulturno i književno iskustvo nego i njegovo suvremeno književno-stilsko opredjeljenje, njegov već svjesno prihvaćeni i zreli put u stvaranju.

Već je zamijećeno kako se u obrazloženju motiva posvete stanovitoj osobi iskazuju i očituju i poneki podaci iz autorove biografije. To se može odnositi na osobni autorov život (kao npr. u slučaju A.B.Krčelića ili Slade-Dolcija), mogu se očitovati rodbinske ili prijateljske veze, a može biti riječ — i to je najčešće — uz događanja oko tiskanja odnosno knjige, uz pomoć koju je autor pri tiskanju knjige primio, odnosno o ulozu koju je naslovnik pri tome odigrao.

Povezanost opće motivacije djela i stanovitih biografskih podataka jasno će izraziti npr. uvodni napisi Ignjata Đurđevića (*Štiocu u Mandaljeni pokornici*) i Matije Antuna Reljkovića (*Štiocu u 2. izdanju Satira*).

Đurđević u obraćanju čitatelju priča o sudbini svojih mladenačkih pjesama, zapravo o putu i razvitku svog pjesničkog života, svojih pjesničkih i duhovnih preokupacija. Priča kako je odlazeći u redovnike svoje mladenačke pjesme spalio kao nevrijedne stvari ("ko stvar zalihu i male scijene"), ali je ipak tih pjesama mnogo spašeno ("er mnoge između ostalih u tuđijeh rukah sahraniše se"). Štoviše, spašene su upravo one najproblematičnije ("one navlaštito koje ljuvezni i taštine ishitrenije sadržahu"). Đurđević zatim piše kako još ima napisan *Saltijer slovinski* i zatim *Život priblaženoga ćacka Benedikta*. Kaže na kraju kako i dalje pjeva na narodnom jeziku, iako se u zadnje vrijeme bavi znanstvenim radom. Na pisanje-pjevanje narodnim jezikom nukaju ga, kaže, rodoljubni razlozi.¹⁸ Sličan tip biografskog i rodoljubnog očitovanja i kazivanja nalazi se u drugom izdanju Reljkovićeva *Satira*. Bio je zarobljenik u dalekoj i naprednoj zemlji, imao je tamo vremena pa je razmišljao najviše o svojoj domovini. Razmišljao je što bi joj donio iz svijeta "čim bih joj se barem za to udobrio što me ima i što sam se u njenom krilu odgojio, što li bi ja svojim domorocem kakno pazara poklonio". Poklonio je pouke i savjete u *Satiru*. Priča zatim Reljković kako je 1761. godine bio u Saksoniji i tamo napisao svog *Satira*, a zatim ga u Dresdenu dao pretiskati. Knjiga je bila primljena izvanredno dobro tako da uskoro od 500 primjeraka nije ostao nijedan.¹⁹

* * *

Temeljni princip u književnom stvaranju i književnom životu 18. stoljeća sadržan je i ostvaren u naglašenom općem didaktičkom odnosu, u odgojiteljsko – prosvjetiteljskom konceptu. Nazočnost pak i realizacija ovog općenitog odnosa u književnom djelu i životu jednoga vremena veoma je složena i kompleksna.

Sadrži široki spektar književno-plošnih poticaja, široku i opsežnu motivaciju književnog stvaranja, ali i veoma širok spektar odnosa u procesu neposrednog književnog ostvarenja. Nazočan na svim razinama didaktički je koncept uključen u koncept književnog stvaranja u svoj raznolikosti i bogatstvu njegovih slojeva i očitovanja. Tako je didaktički princip, djelotvoran u cjelokupnom životu jednoga vremena, na ovaj ili onaj način bio nazočan pri stvaranju djela sasvim raznolike umjetničke vrijednosti. U onim djelima u kojima je autor dosegao razinu autentične umjetnosti, poezije, koja zato za sebe funkcionira kao književna umjetnina, kakav je npr. slučaj u poemama Antuna Kanižlića i Ignjata Đurđevića prvotni didaktički principi zapravo su izbljedjeli ili nestali, ostali na razini starog i prastarog u književnom stvaranju dobro poznatog općeg životnog poticaja, impulsa životne zbilje koja književno djelo uvijek uvjetuje. Didaktički etičko-moralni ili vjerski princip pretvorio se u princip stanovitog impulsa životne zbilje koji hrani svaku književnost i pomaže da umjetnost riječi dosegne visoke razine.

Općeniti odgojno-prosvjetiteljski koncept i princip u hrvatskih književnika 18. stoljeća doživio je i uvjetovao bogatstvo i raznolikost životnih potreba, razina i odnosa. Zbog toga će taj opći koncept i okvir u svakog pjesnika biti drukčije iskazan, kao svoju preokupaciju u svakom pojedinom slučaju imat će neku posebnu motivaciju i ideju općeg životnog stava. Ova posebnost u svakog autora zanimljiva je i instruktivna zbog više razloga. Ona sama po sebi pokreće stanovito književno djelo, ona govori o odnosnom autoru i njegovu životnom "smislu", a dosta puta i o uvjetima i odnosima u življenju neke sredine kao segmenta ili elementa cjelokupne hrvatske situacije jednoga vremena. Upravo zbog toga je potreban i zanimljiv uvid u svaki pojedini autorov odnos.

Razmišljajući o uvodnim napisima, zanima nas podatak kako su upravo u njima autori svoje namjere znali otvoreno izricati. Neki autori se ne ustručavaju svoje umjetničke oblike i napore otvoreno i nedvosmisleno označiti odgojnim poticajem koji ih je vodio. Zajednička namjera nije, dakle, na isti način iskazivana.

Kao paradigma naglašene odgojnosti svoje književnosti može poslužiti ono što su u svojim predgovorima izrekli Matija Antun Reljković i Andrija Kačić Miošić. Jedinствена metoda i koncept različiti su u tematici u područjima, u sferama odnosa.

Matija Antun Reljković u već spomenutom predgovoru priča kako je vidio "mnoze vilajete, zemlje i gradove", "lipe zemlje, jake gradove, plemenite varošce,

lipo uređena sela i općine”, promatrao ”njihovu uredbu, njihovu službu božju, njihov posao u polju, vladanje u domu, timarenje marve, prohod rukotvorja, napredak obrta “, i sve ga je to ponukalo na to da pomogne savjetima kako bi i njegova domovina napredovala. Vid Došen u predgovoru koji je nazvao Pokazanje u *Jeki Planine* naglašava punu opravdanost Reljkovićeva postupka ističući da je Reljković složio knjižicu — “s kojom nastoji svoju Slavoniju dužnim kripostima nakriti i od pogibnji manjkanja očistiti”.²⁰

Na početku Pridgovora od hasne ovije fabula, ispred Ezopovih basni, Reljković ističe kako basne, odnosno fabule “pod prilikom nikojih događaja pravu istinu u sebi uzdržaju, kroz koju čovik na jedan mudar i kripostan život doveden biti more”.²¹ U “pridgovoru” pred Postanak narodne prvice objašnjava potrebu ovog svog djela :”... najprije treba znati što narav od nas traži i to služiti, a onda i sve ostale dužnosti ispunjati”. Treba, naime, znati da su “naravne uredbe... uredbe od uzdržavanja svega živućega stvorenja na ovome svitu”. To je naravni zakon, *lex naturalis*, onaj zakon koji nas uči “naše potriboće”, one o kojoj naš život ovisi. Naša je dužnost “raditi i poslovati za uzdržanje našega života”. Čovjek ima svoju “svojnost” u sebi i u svojoj imovini. To je i božji zakon da ne činiš drugome što ne želiš sebi. U društvu treba ljubazno živjeti. U početku sve “stvari bijahu ljudima zajedničke”, ma zatim se ljudi međusobno zavadiše, pa odatle novo stanje.²²

Svoje odgojne misli na poseban način Reljković iznosi u predgovorima *Pilpajevim fabulama*, a u iznošenju događaja i doživljaja “jednoga kralja” koji je “živio u stara vrimena u stranama Kine”i koji je od svoga vezira čuo objašnjenje koristi reda u pčelinjoj košnici. Vezir ju je ispričao nakon susreta sa pčelinjom košnicom, a zatim i “historiju od Dabšelina i od Pilpaj”.²³ To je priča o dobrom i mudrom kralju Dabšelinu koji je uvijek imao na umu “hasnu svoga puka”. Želeći svoje vladanje usavršiti, Dabšelin, savjetovan u snu, kreće na put i u jednoj špilji pronalazi testament s uputama kako se vladati na korist svoje zemlje i puka. Središnja je misao priče i tendencija autora u tome kako su za uspjeh i sretno vladanje potrebni mudri savjetnici, a kralj mora biti dobar i milostiv.

Andrija Kačić Miošić u drugom izdanju svog *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* također jasno obrazlaže motive koji su ga ponukali da piše. Nastoji “da se posve ne izgube od stari vitezova uspomene”i da “sadašnji i posljednji vitezovi mogu ogledati kano u zrcalu u rabrenita vojevanja i glasovita junaštva svojih dida i šukundida”. Kačić naglašava kako piše za priproste ljude da njih

podučiti i odgajati, “da siromasi, težaci i čobani naroda slovinskoga” uživaju i uče u njegovim djelima, da mogu doći “u poznanje da njihove pisme i davorije nisu prez temelja istinita”.²⁴

Druge i drukčije namjere u svojim djelima predgovorima ističu Antun Kanižlić i Ignjat Đurđević.

U predgovoru *Života svetoga Benedikta* (I.) Đurđević želi čitaoca upoznati s velikim nevoljama koje su Crkvi donosile razne hereze, u kojima su vremenima Crkvi pomogli veliki sveci i umovi, kakav je npr. bio i sveti Benedikt. U predgovoru drugoj knjizi Đurđević govori o “ljubavi božjoj koja je izvor “svih kriposti”, pa piše... “gdi se nahodi ljubav od Boga, tuj sve kriposti stanuju kako dvorkinje za služiti svoju gospoju, kako hćeri za sadružiti svoju majku i kako grane za okruniti gizdavijem vijencem od zeleni svoj stabar blagodarni.”²⁵ U predgovoru Trećoj knjizi autor ističe potrebu služenja Bogu, a ne pohlepi za zemaljskim dobrima (“mnoge tašte i slijepe čeljadi koja u nepristavnom trudu i znoju hlepi na jedan potišten dobitak od dobara vremenitijeh, ter gnusnijem kamatam uzmaža svoje imanje”. U predgovoru Četvrte knjige govori o velikim milostima i zaslugama svetoga Benedikta, o njegovu Redu i o velikim i slavnim ljudima koji su o svetom Benediktu govorili i pisali.

Kao primjer Kanižličeve namjere možemo navesti što piše u predgovoru djela *Primogući i sardce nadvladajući uzroci* i “U prvom dilu (knjige) donešeno je najprvo osam primogući uzroka iliti prigiba na ljubav Isukrstovu, a u drugomu osam spasonosnih podpomoći iliti načina, koji sardce naše upravnim putem na ljubav Isukarstovu prinesti mogu. U osmoj podpomoći nadodata je obilatija pisma od sv. Alojzija, osobita odvitnika moga, a u zaglavi iliti dovršenju od Urbana mladića, jedna i druga načinom osobitim složena.”²⁶

Odgojni poticaji u *Mandalijeni pokornici* Ignjata Đurđevića proizlaze i rađaju se u drugim sferama i traju na drugim razinama. Đurđević izjavljuje kako “ljuveni život Mandalijene pripovijeda”, da bi svim djevojkama pokazao kako se treba čuvati zla i grijeha. Mandalijenin život, kaže Đurđević, jest — “prilijepo i prikorisno ogledalo, neka se čuvaju i od malijeh početaka i neka bježe općenje od zlijeh družica”. Ako pak pogriješe, neka se “isplaču, iskaju i ispokore” svoj grijeh.²⁷

Na teške posljedice grijeha, posebno “griha bludnoga” upozorio je Lovro Šitović u svom predgovoru *Bogoljubnom štiocu i slušaocu* (“Pisna od pakla. Navlastito od paklenoga ognja, tamnosti i vičnjosti”, Mleci 1727). Svoju misao

u zaključku je sazeo u rečenici karakterističnoj za mnoge hrvatske pjesnike ovog vremena: "Ova pisma, dragi slušaoče, biće ti duši korisna, jer će činit da se bojiš Boga i da bježiš od griha smrtnoga."²⁸

Naglašena odgojna namjera prožimala je, dakako, i kajkavske autore. Tako neumorni Štefan Zagrabec kaže da svoje djelo, svoje knjige (Hrana duhovna ovčic kerščanskeh aliti prodeka, 1734) piše, jer želi "malem Horvatskoga, Slovenskoga i Dalmatinskoga naroda ljudem na pomoć dojt i njih s razgovori mojemi podvučiti".²⁹ Juraj Mulih u posveti (Posel apostolski, Zagreb 1742. upućenoj biskupu Jurju Branjugu govori o "našemu slavnomu orsagu", o "našim dragim Hrvatima koji su željni knjige i poduke da bi odkuda kaj dobra imali".³⁰

Naglašena, ali sasvim osobita i zato posebno zanimljiva didaktička namjera vodila je Antuna Ivanošića pri pisanju opširnoga "pridgovora" u djelu *Svemogući neba i zemlje stvoritelj*. Svoju priliku ovaj autor iskoristio je, pa je kao propovjednik u predgovoru rekao sve što je smatrao da treba reći ljudima svoga kraja i svoga vremena.

U skladu s poemom odmah ističe "ljubav krstjansku" koja mora vladati među ljudima i koju on čitaocima želi "obilatije prid oči staviti". Nakon općenito naglašene "ljubavi krstjanske" autor govori o "ljubavi iskrnjega našega" (ljubavi prema bližnjemu, prema svim ljudima) i tu na upravo napadan način govori kako moramo ljubiti i svoje gospodare koji su u situaciji Vojne krajine oličeni u vojnim starješinama: "blažen je vojnik onaj kojega ljubav s rumenilom prolivene krvi za sriću kralja i domovine svoje crveni se" i "koji iz božje i iskrnjega svojega ljubavi s podloženom sasvime voljom kralju svojemu vojuje i veselim srcem sve vojničkoga života tegobe dragovoljno za dragu domovinu podnosi". Suprotstavljajući se zatim nekim suvremenim iluminističkim tendencijama, autor se oštro obara na one koji "u sadašnje vrime tvrde da duše u čoviku ne ima". Ti "dušotajci" najveći su neprijatelji "čovičanskoga blaženstva". Autor se zatim opet vraća stvarnom stanju svoga vremena i svoje sredine i podsjeća na potrebu borbe protiv "Turčina", pa poziva junake "vitezove neobladane" Krajine, Rimske naše carevine ter Mađarske, Hrvatske, Slavonske i Dalmatinske kraljevine da stanu u obranu "neobladanoga cara Rimskoga i kralja našega mađarskoga Josipa Drugoga", da budu hrabri u borbi protiv "neprijatelja krstjanskog imena". Nakon ove "konkretizacije" stanja i propovijedanja, autor opet govori o općoj ljubavi prema Bogu i svim ljudima. Na sve to upućuje nas i brza prolaznost života. Povrh svega treba imati na umu povjerenje u Božju pravdu i dobrotu. Treba da nas stalno

prati pomisao na sigurnu i blisku smrt. Pri svemu tome škola nam je Sveto pismo, iako ga mnogi ne slušaju i podsmjehuju se njegovim svetim riječima i uputama. Sveto pismo treba čitati, a ne gubiti vrijeme čitajući razne gluposti (kao npr. pjesme o Kraljeviću Marku). Autor zatim spominje neprijatelje vjere "Voltairea i Rousseaua i ostale mnoge pisce sadašnjega vremena krive naučitelje". Upozorava na kraju na ljudsku zlobu, himbu, prijetvornost. Svoj pridgovor-propovijed Ivanoši je završio sjećajući se Adama koji je sagriješio i koji nam treba stalno biti na umu.³¹

* * *

Uvodni napisi sami po sebi književni su čin svoga vremena, višestruko indikativan; ponekad su i izričito govorili o književnim pojavama svoga vremena, na njih se osvrtni, registrirali ih ili na razne načine na suvremene književne pojave reagirali. Poznato je u tom pogledu ono što se događalo poslije prvoga izdanja Reljkovićeve *Satira*, kako je Reljkovićevo djelo prihvaćeno, i kako je odmah došlo do polemike oko karaktera i svrhe njegove. O tome što se događalo govori, kao što je rečeno, i sam autor u drugom izdanju (1767).

U polemiku se odlučno uključio i Vid Došen. Učinio je to u predgovoru (pokazanje) *Jeke planine*, gdje kaže: "prije pet godin javio se Satir, knjižica koja od mnogih slatko bi štitvena i mnogo pofaljena, a onda se javio nekoji omrčeni vitez uz tamburu koji napada Reljkovića, dakako s potpunim nerazumijevanjem — "neuzročno i nesvisno kune ili psuje njega, njegovu kuću, njegovu dicu; grdi ga da je pohoditelj noćni prela, da poštenje tuđe krade i mnogovrsne pogrdne neprilike na njega, človika od svijuz razložni proslavljena, obara i valja".³²

Braneći se (u drugom izdanju) Reljković piše kako njegov *Satir* "kudi i kori stare, nevaljale i škodljive običaje, a nije ljude". Javili su se zatim, informira nas Reljković, Nomus i Nesmir Kudilović "koji uzapevši se sa svom jakostju suprot *Satira* braniše stare sliparije". Reljković objašnjava i naziv svoga djela objašnjavajući kako je ono satira, a to je ime dobilo po satirima, "šumnim sablaznima", koji su slijedili stare poganske bogove.³³

Dakako, posebnu pažnju izazivaju objašnjenja koja autori daju u svojim uvodnim napisima, a u kojima govore o svom književnom postupku, o tome kako nešto rade i zašto rade onako kako rade. Obrazloženje autora ne mora biti u

potpunosti izraz stanovitoga tematskoga, metodološkog i stilskog postupka, ali je i u tom slučaju zanimljivo i ilustrativno kao zrcalo u kojemu se odnosni autor ogleda i predstavlja. Takvo je npr. objašnjenje Ignjata Đurđevića koji kaže da o grijehu i grešnici piše da bi “gospodične” znale odakle im prijeti opasnost. Ako se pri tome autori osvrću na probleme na koje su nailazili i ako obrazlažu svoje osobite postupke i opredjeljenja, onda uvodni napisi dobivaju nove kvalitete: ulaze izrazitije u sferu i područja koja će zanimati buduće historiografske preglede i sinteze .

Matija Antun Reljković obrazlaže kako se pri pisanju služio starim autorima, Svetim pismom i smišljenim kombiniranjem šale i ozbiljnosti. Objašnjavajući korist Ezopovih basni, priča o postojanju različitih fabula. Govori o dvije vrste, dva načina pripovijedanja: jedan je priprost, običan realistički način kazivanja (proste pripovidke), a drugi je “mitološki” — “koji naravni nauk pod prilikom figura u sebi zdržaju”. Ovaj drugi “način” pjesničko-književnog rada Reljković dijeli na četiri stila: “poetice” — pjesnički, kao npr. Ovidije; “dramatice”, kakve su npr. komedije i tragedije; “apologi” — to su razne priče i fabule, kao npr. Ezopove basne i četvrta vrsta fabula jesu “romaine”, “one koje nam kroz ispisivanje čudnovati događaja starije junake slavu i poštenje prid oči donose”. Svi ovi stilovi imaju svoju korist, a posebno svoju “hasnu” imaju basne, jer se nitko ne zadržava na površini priče: svatko gleda u njima mudrost. Upravo zato se Ezopove basne prevode na sve jezike ³⁴

Pouku iz ovoga “pridgovora” Reljković nastavlja u drugom kraćem predgovoru u kojemu se nalazi samo podatak kako je Romulus sina svoga učio da se basne ne smiju shvaćati doslovno, pa se pitati kako to da životinje govore. “Ti dakle kad štiješ fabulu, ne misli o živinama, nego onaj uzmi u glavu nauk”.³⁵

U predgovoru Dobrovoljnom štiocu (Nek je svašta) priča Reljković kako je svoju knjigu oblikovao “iz različitih knjiga”. Odatle i raznovrsnost sadržaja, pa će u knjizi svatko naći “što je za njega sladko i ugodno, jerbo čudi ljudske nisu jednake”. Na kraju pak predgovora u *Narodnim pravicama* kaže kako je to djelo prijevod. To je tekst koji “mudroskupština budimska za skule latinske na svitlo jest izdala i koju ja tebi na korisno bavljenje poslavončio jesam”.³⁶

O svom literarnom postupku govori i Filip Grabovac u Opomeni k štiocu. Nakon što je čitaoca informirao da se u prvom dijelu knjige nalaze “razgovori duhovni”, u drugom, “ukazanju vikova, naroda i kraljestva”, unaprijed se

opravdava na moguće primjedbe da je u nekim drugim knjigama čitatelj, možda, pronašao drukčije nego je ovdje, u njega, Grabovca. Autor kaže da i on sam pozna takve slučajeve, međutim on je težio samo istini — “ali sam se služio samo istinitim”. Isto tako se ispričava za moguća “pomanjkanja u slovima”, pa moli čitatelja da se sam snađe: “tvojim razumom namisti”.³⁷

U predgovoru djela *Primogući i sardce nadvladajući uzroci* (Zgb.1760), što je, kako kaže autor, prijevod s francuskog odnosno njemačkog jezika knjiga isusovca Huga Hermanna *Pia desideria animae sanctae* (Antwerpen, 1623). Kanižilić govori o postupku pri oblikovanju knjige: — “scinio sam da je ne samo korisno nego i potribito ovu ljubavi knjižicu u naš jezik prinesti. Istina je, da ako bi tko i nimačku i ovu iliričku prošio, mogao bi reći, da su sebi većma neprilične nego li prilične, ali mi zato nitko neće zamiriti, zašto bo sam nikoja ostavio razum mlogih nadvisujuća, namisto kojih mloga sam druga nadodao, navlastito duhovne pripoviesti kako ostalim narodom tako i našem vele drago štiti i čuti, imajući kripost ne samo volju našu na naslidbu maknuti nego prignuti”. Kanižilić zatim priča kako se pri radu nije vodio principima strogog prevođenja niti latinskih citata a niti ostalog teksta. Nastojao je biti što razumljiviji, pa se izražavao na jednostavan način, ne štedeći pri tome riječi da stvar objasni: “Radi toga istoga uzroka nisam nastojao da govorenje ričma odabranim nakitim i nagizdam, nego da me i priprosti razumije, i zato za utemeljiti većma u sardcu čitaoca spasonosni nauk i probuditi ljubav jednu stvar s mlogima različitim ričma izgovaram i tomačim”.³⁸

U uvodnom napisu Pridgovor od Gospe Almaške i knjige ove (tj. knjige *Utočište blaženoj Divici Mariji ugodno i prijatno*, Mleci 1759) Kanižilić objašnjava svoj postupak pri organiziranju djela. U svoju knjigu upleo je pripovijesti i kraće tekstove s raznih strana, uzimao legende o svecima i kraljevima, a u “oficij Marijin” također je uzimao pjesme iz raznih priručnika: “Riči svetoga pisma i mudrogovorke svetih otaca nisam latinskim jezikom pisao, jerbo knjigu ovu nisam pisao za mudrije, nego za priprostije, koji jezik latinski ne razume. Služio sam se razlitim knjigama; uzeo sam od drugih pisac, japno iliti kreč i kamenje, ali sa svim tim, jerbo je trudom mojim, mukom mojom na pošte-nje Blažene Divice Marije složena i dignuta kućica iliti knjižica ova, zato mogu reći, da je moja”.³⁹

O ciljevima, pobudama i okvirima svoje knjige i svoga rada općenito govori Sabo Dolci Slade u predgovoru svojih *Fasti* (str.IX-X). Autor ističe kako “slavni

primjeri” treba da budu poticajem, a svojom starošću pravda se, što su mu biografije tako kratke. On, kaže, ne želi opširnu povijest, želi kratki prospekt slavnih ljudi, da im se spomen ne izgubi.

O pobudama koji su ga nukali govori Slade i u predgovoru knjige *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis Minoris SPN Francisci* (Napulj, 1746). Slade ističe da se u prvom redu franjevci moraju stidjeti ako ne znaju povijest svoga reda. Ističe pri tome kako je pisanje povijesti franjevacu veoma teško, jer nema dovoljno historijsko-arhivskih podataka ni anala, a i knjižice su slabo opskrbnjene. U Dubrovniku je tome razlog i velika nesreća što je grad zadesila potresom 1667. godine. Izgorjele su tada mnoge knjige. On se ipak potrudio, koristi se historičarima, raznim arhivima, a najviše dakako tiskanim knjigama.⁴⁰ Zanimljivih kulturno-književnih i književno-historijskih informacija s obzirom na stanje u 18. stoljeću nalazimo u posveti *Lipost duše*, poeme Ivana Dražića (rpk. 1713). Svoje djelo splitski pjesnik posvetio je “Presvijetloj i preizvrnoj samovladuštoj Gospodi Dubrovačkoj”.

Dražić je dolazio u Dubrovnik, gdje je boravio, stekao prijatelje, pa je poput drugih dalmatinskih pjesnika tog vremena (Kanavelić, Ivanošić, Kavanjin, Vitaljić) prihvatio od Dubrovčana i način pjevanja, jezik i stil Gundulićev i Palmotićev. U spomenutoj posveti, nakon što je izrekao velike pohvale opće poznatoj dubrovačkoj mudrosti i zaslugama na raznim područjima života, Dražić posebno ističe zasluge Dubrovčana na polju kulture i umjetnosti: “Koliki knjižnici captili su u Vašem slavnomu Gradu, koji u grčkomu, latinskomu, talijanskomu, a navlastito u slovinskom jeziku pokazaše slavan plod kreposti svoje. Dubrovnik jes ruda umjenja, polača knjiga, blagohranište mudrosti, tempal pjesnika i bila bi se izgubila cijena slovinskoga jezika, da ga nijesu čuvali i prosvjetlili razumom svojijem sinovi njegovi. Radi toga scijenio sam da se ne mogahu iznijeti na svjetlo većom srećom moje pjesni nego noseći čelo pozlaćeno Vašijem Gospockijem imenom”. Nakon ovoga jasna priznanja kako su dubrovački pjesnici odigrali presudnu ulogu u afirmaciji narodnog jezika u hrvatskoj književnosti, Dražić posvetu zaključuje svojim osobnim relacijama: “Dostojte se, dakle, pogledati milostivijem okom moje mlohove pameti, kako bogoljubni plod veće sjedinavijeh godišta i kako poniženi harač službe koju poklanjam Vašoj Preuzvišenoj milosti, po kojoj sam s moje strane mlohavo primio u Vašem razumnom Gradu nauke za slovinskim jezikom pjevati slaveći se biti poznan”.⁴¹

O svom književnom radu i postupku govori u predgovoru i bosanski franjevac Lovro Šitović. Svoju "pisnu" ispjevao je u desetercu znajući dobro da je taj stih pogodan za pjevanje — "da je štiješ i pivaš ovu pismu tebi dragu kako se ufam, jer paročki u crkvi ili prid crkvom nju svojim pukom, takoder sekulari u kući svojoj čeljadi i mladim nju pivajući zauzdat će grihov mnoge puke i sačuvat od pakla mloge duše." Šitović izričito dalje kaže da ovo pobožno deseteračko pjevanje treba da zamijeni pogubne i štetne pjesme kakve su npr. one "od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjantina, od vojske, junaštva, kralja, kapitanah, i ostali, takoder lipote divojke, od rujnoga vina i od ostalih beskorisnih pisanah". S obzirom pak na praktičnu pjevnu funkciju deseterca Šitović upozorava da se u onim stihovima u kojima se slučajno nalazi jedanaest slogova, jedan slog "zgrize" (tj. preskoči).⁴²

Sasvim osobito obrazloženje o svom pjesničkom postupku i djelu dao je Matija Petar Katančić u posveti i predgovoru (Ad lectorem) zbirke *Fructus autumnales* (Zagreb, 1790). I posvetu i predgovor napisao je na latinskom jeziku, a zatim u stilu svog klasicističkog vremena i opredjeljenja priča kako se okrenuo i posvetio nimfama i muzama, odnosno koliko mu je u tom pomogao profesor estetike na sveučilištu u Budimu Alojzije Szerdahely. U početku je Katančićevo pjevanje bilo tvrdo i sirovo, a onda se pojavio Szerdahely — "almus ille Mercurii cultor" i njegovoj liri odredio nov, blag i ugodan zvuk. I sad se u tom svijetu nimfa, Drijada, Diane, Parnasa, a sve u svojoj zelenoj dolini Molbici kreće i pjesnik Katančić.

* * *

Poseban su uzorak složenog ali cjelovitog spektra historiografskih znakova što ih posjeduju uvodni napisi u hrvatskih književnika 18. stoljeća posvete i predgovori u Ignjata Đurđevića. Nalaze se u trima djelima kojima je, poslije prvotnoga mladenačkog pjesništva, posvetio maksimalnu pažnju. To su *Život svetoga Benedikta*, *Saltijer slovinski* i *Mandalijena pokornica*.

U tim je napisima Đurđević očitovao cjelovit krug svojih zanimanja i spoznaja, sve razine i relacije svojih književnih preokupacija. U njima je ukratko naznačio svoje metodološke koncepte, odnose i principe koji su ga vodili u radu.

A oni su dosljedno vremenu u kojemu piše raznovrsni i složeni i obuhvaćaju široku panoramu odnosa i opredjeljenja od doslovne didaktičko-prosvjetiteljske namjere do čistih pjesničkih težnji i očitovanja. Ta Đurđevićeva višeslojevitost sasvim je razvidna u već spomenutom *Životu svetoga Benedikta* koji je napisan iz sasvim jasnih odgojnih pobuda. U predgovoru tog djela možemo uočiti skalu motivacijskog odnosa što je vodio književnika pri stvaranju. Autor navodi tri motiva koji ga nukaju na pisanje: 1. osobit odnos prema temi (“harnos moja osobita prema ćaćku”); 2. općenita korist za čitaoca; 3. želja pjesnika da mu u djelu ime živi zajedno s temom, idejom i cjelokupnim književnim činom koji stvara (“požuda da bi sveđ u ovom pismu ime moje živjelo zajedno s onijem moga duhovnog roditelja”).⁴³

Pišući na idejnoj razini svoga statusa, pjesnik svoju želju (“požudu”) za trajnim životom svoga imena dovodi doduše u zajednicu sa slavnim i svetim “ćaćkom” Benediktom, ali je i ispod toga pokrova prepoznatljiva humanistička želja pjesnikova da mu ime živi u djelu koje stvara. Dakako, u ostvarenju ove želje pjesnik će i u ovom stoljeću, kao i uvijek, koliko može i umije, težiti izrazu poezije.

Posvetu u *Saltijeru slovinskomu* tiskanu 1729. godine upućenu rođaku (consanguineus) Marinu Zlatariću, Đurđević je iskoristio da udovolji svojim istraživačkim sklonostima. Koristeći se bibliotekama u Padovi i Mlecima napisao je pet biografija dubrovačkih književnika i (jednu) biografiju talijanskoga kulturnog djelatnika G.V.Pinellija i uključio ih u posvetu svom rođaku. Dubrovčani čije je biografije Đurđević uključio u posvetu svog Saltijera jesu: Marin Getaldić, Antun Medo, Juraj Dubrovčanin, Dominko Zlatarić, Giorgio Baglivi.

Kao što se vidi, Đurđević je u svom historiografskom radu bio potaknut različitim zanimanjem, pa piše o ljudima različitih opredjeljenja, o pjesnicima, filozofima, znanstvenim radnicima. Zanima ga opći kulturni i književno-znanstveni status ljudi o kojima piše, opća kulturno-prosvjetiteljska tendencija njegova vremena.

Istom prigodom u kraćem obraćanju “štiocu” obrazložio je principe kojih se držao prevodeći Davidove psalme. Najprije izriče razloge koji su ga ponukali da piše — prevodi: *Davidov saltijer u slovinske pjesni prinijeti*. Ima tri razloga: 1. Slovinski jezik i pismo su teški i budući su “malosrećni bili dosleka svi slovinski spjevaoci”, odluči se okušati tim uskim putem — “proz taj tijesan put protisnuti se naprijeda” i pokušati tu mučnu iako “preplemenitu stvar uspješno izgovoriti”,

2. Odlučio je redovnicama koje svaki dan čitaju psalme dati lagan način, da bi razumjele što govore; 3. Odlučio je ovim svojim pjevanjem okajati sve što "skrivenih nekada isprazno i razbludno pjevajući na svijetu".

Zatim Đurđević objašnjava svoj postupak. Odlučio je strane jezike (grčki, latinski i židovski) "u naški priobraćati koliko većma mogah otvoreno i nezahodno". Dodaje: "Druzijem riječi gole, meni bi ugodno Davidovu misao i srce nasljedovati." Pravda se zatim da mu stil nije onako iskićen i ukrašen kao u *Mandalijeni*: "Ne nadaj se ni manje odi izgovaranju cvijetjem nakitjenu, ni se čudi, ako u momu spijevanju ne sretnoš onijeh hitrogovornijeh naprava, koje si se sretat naučio u mojoj Mandalijeni, dočijem tuj iz moje a ovdj iz tuđe pameti govorim, i dočijem odi navlaš pogrđujem svako urešenje od besjede samo da budem dobro razumjen i da dohitim (što je najpotrebniije) prizamjerne poruke visine nezapletenijem i nezamrknutijem istomačenjem."

Objašnjava zatim Đurđević kako se služio raznim metričkim oblicima, a to da bi različnostima ugodio čitaocima, a i da bi obogatio "slovinsko pjesništvo novijem uredbama od pripijevanja", a osim toga da bi oživio i neke stare dubrovačke oblike skoro zaboravljene — "i za povratiti na svjetlos nekoliko davnijeh dubrovačkijeh načina od pjetnomjerja jur malone sasvijem u nescjeni i zabitje pometnutijeh".

Slijedi zatim kraći sadržaj u prozi koji treba olakšati razumijevanje pjesama. Istoj svrsi služi i nadodani život kralja Davida, odnosno zgone i događaji koji su u prvom planu — "neka se po njima očitije poznaju prigode u kojijeh biše te pjesni složene i zapjevane". Na kraju je u posebnoj bilješci dodao i neke posebnosti židovskog jezika, neke židovske izraze, te konačno popis autora koji su mu pomogli da Davida bolje razumije.

Značajno je i zanimljivo ono što Đurđević govori u predgovoru *Mandalijene pokornice*. Tu je uz ostalo i dobro poznata Đurđevićeva obrana baroknog stila koji je, iako nije doslovan izraz realne slike, princip i običaj književnog stvaranja. Kao prilog svom mišljenju spominje Jerolima Vidu, Sannazzara i druge koji su pokazali da je umjetnička ljepota i pjesnička nužnost jedno, a "naravni način" nešto drugo. Zato i odbija prigovor da Mandalijena u njegovu djelu plače i civili na neprirodan način.

U istom smislu i na istoj razini pjesničke slobode nalazi se Đurđević kad opravdava Mandalijenino učeno raspravljanje. Ovdje kao razlog navodi i činjenicu njezine blizine s Krstom.

Dakako, Đurđević se brani što pjeva o slobodnom, dakle grešnom ponašanju Mandalijene, pa ponavlja staru i dobro poznatu humanističku tezu kako to čini radi odgojnih razloga — neka sve djevojke vide kako se grijeha treba čuvati od početka. Kombinacija estetskih i književno–teorijskih s konvencionalnim razlozima, također govori o stanju u vremenu, pa je i time zaanimljivo za historiografiju. Takvo je i raspravljanje o negativnoj slici žene koja se može dobiti iz njegova djela. Priznaje da je to “ezadžeracijon” (pretjerivanje), jer on žene cijeni “za vrijedne, kreposne i bogumile”.⁴⁴

* * *

U uvodnim napisima svojih djela hrvatski književnici u 18.stoljeću osvrću se i na jezične probleme s kojima su se susretali i koji su se javljali u hrvatskoj kulturno–književnoj praksi ovog stoljeća.

U već spomenutom predgovoru djela *Primogući i sardca nadvladajući uzroci* (Zgb.1760) Kanižlić se tuži kako je naš jezik nerazvijen, pa će mnogima biti nejasne i neke njegove riječi. Drugi narodi obiluju raznovrsnim izrazima za slične pojmove, a mi prevodeći moramo uvijek s mukom tražiti pogodne izraze. A to je zapravo nepravedno, jer je naš jezik veoma bogat: “Ilirički iliti slovinski jezik jest bogata i vele plodna mati toliko jezika kojima druga kraljevstva govore.” Bogatstvo u raznolikosti vidi se, misli Kanižlić, i u nazivima: ilirički, ilirijanski, slovinski, slavonski, pa se tako nazivaju i pokrajine i ljudi.

Objašnjavajući svoj postupak pri tumačenju latinskih riječi i fraza, Kanižlić piše kako je slijedio Abecevicu franjevac iz Požege, a zatim se osvrće i na neke riječi koje je upotrebljavao u knjizi. U tim svojim tumačenjima osvrće se na prošlost hrvatskih zemalja, iznosi neke svoje historijske reminiscencije “o susretu” pravoslavnog i katoličkog svijeta i elementa u Srijemu i Slavoniji, što kao i “turska” prošlost Slavonije ima refleksu u govoru, ali i u upotrebi nekih narodnih termina: Šokci, Raci i sl.

Jezičnih pitanja Kanižlić se dotakao i u Pridgovoru od Gospe Almaške i knjige ove (*Utočište blaženoj Divici Mariji*, Mleci, 1759). Pošto je utvrdio da se narodnim jezikom služi da bi svakomu bio razumljiv, Kanižlić kaže: “Najposli, budući da se u našem jeziku različitim načinom od pisanja služimo, jedni n vlastito ovim, a drugi drugim, ja sam pisao onim načinom koji se u Abecevicah ovih godina razdijeljenih nahodi. Pisao sam kadikad inačije na jednom mistu nego

na drugomu, scineći da mi je slobodno i jedno i drugo, jerbo se među sobom pisci ne slažu. Nisam nigdi nad slovi biližke metao ni slova nikoja vazda dvostručio kako nikoji, a navlastito Dalmatinci, običaj imadu, jerbo razumijući jezik ilirički i brez toga mogu znati ima li se rič ili dulje ili kraće izgovarati."Imajući uza se Abebevicu što su je požečki redovnici tiskali i dijelili kao priručnik, Kanižlić donosi i pravopisna načela.

O jeziku govori Matija Antun Reljković i u Opomeni pritolmačitelja štioću, koja se, za razliku od drugih uvodnih tekstova, nalazi na kraju djela *Ovčarnice*. Ponukan od čitalaca nakon što je bio 1771. preveo odnosno djelo Wenceslava Ivana Paulsa na hrvatski, Reljković sad Paulsovo novo i preuređeno izdanje ponovno prevodi na hrvatski jezik. Tim povodom na kraju knjige u "opomeni" raspravlja o raznim riječima, izrazima, frazama. Na jezične probleme misli Reljković i u *Slavonskim libaricama* (1761), pa iza predgovora navodi abecede, da bi nepismeni mogli naučiti čitati.

Jezične problematike dotakao se Ignjat Đurđević u već spomenutom predgovoru *Mandalijene pokornice*. Odmah na početku upušta se u problem "urednopisanja aliti ortografije", što je u 18.stoljeću u hrvatskoj kulturi bio prvorazredni problem ne samo kad se ima u vidu tiskanje djela, nego i u obilnoj prepisiva-lackoj književnoj praksi koja je upravo u ovom stoljeću uzela maha. Đurđević spominje Džamanjića koji je htio "utemeljiti i zasjeći uredbe od skladnopisanja slovinskog, ali je naišao na opće nerazumijevanje".

Zatim Đurđević prelazi na objašnjenje vlastita postupka, pa u svezi s ortogafijom donosi i svoje prijedloge.

O jezičnim odnosno jezično-stilskim pitanjima u predgovorima svojih knjiga govori i bosanski franjevac Stjepan Markovac Margitić. U predgovoru *Ispovidi krstjanske* (Mleci, 1701) podsjeća na tradiciju stare bosančice, a zatim govori općenito o jezičnim teškoćama pri književnom djelovanju u Bosni. Svaki kraj-grad u Bosni ima svoj izgovor, pa je teško jedinstveno i lijepo pisati. U jezik se uvuklo i mnogo turskih riječi.⁴⁵

U predgovoru knjige *Fala od sveti* (Mleci, 1708) kritizira one koji ne paze na sažetost svog govora i pisanja. On želi pisati priprostim načinom, jer piše za puk: — "ovo nije visoko govorenje... ovo je učinjeno za nauk od nenaučni". Moli čitaocce da isprave ono što je pogriješio, tj. ako naidu da nešto nije napisano ili lijepo istumačeno u jeziku bosanskom.⁴⁶

O jezičnim teškoćama na koje hrvatski pisci nailaze u ovo vrijeme opširno govori Tomo Babić u predgovoru svoje poznate i popularne knjige *Cvit razlika mirisa duhovnoga* (Mleci, 1726). Babić osjeća razlike među narodima i pokrajinama, primjećuje i dijalekatske razlike, iako sve to taj pisac shvaća na osobit način. I on kao i drugi prepušta čitaocima da se odluče za “ča” ili za “što”, “šta”. On se odlučio za ikavsku štokavštinu.⁴⁷

Jezičnih problema svjesni su i kajkavski autori. Tako Juraj Mulih u posveti biskupu Jurju Branjugu očituje svoje poteškoće. Nastoji se prilagoditi i svakome ugoditi, ali je svjestan da to ne može postići.

Temeljni kulturno-jezični poticaj i problem hrvatskih književnika 18. stoljeća, težnja da pronalazenjem jedinstvenoga hrvatskog književnog izraza i jezika može se dakle lako uočiti i u njihovim uvodnim napisima.

Ipak su unatoč ovom generalnom konceptu o narodnom jeziku, na temelju i tragu velikih humanističkih tradicija, neki značajni uvodni napisi (npr. u djelu Matije Petra Katančića i Ignjata Đurđevića) napisani latinskim jezikom. Isto tako, što je također u skladu s humanističkom višejezičnom tradicijom hrvatskog kulturnog subjekta, u uvodnom napisu hrvatskoga književnika 18. stoljeća javljat će se i talijanski jezik. Tako će Andrija Kačić Miošić u *Korabljici* napisati posvetu “Illustrissimo Sig. Conte” — knezu Jakovu Ivanoviću iz Makarske.

* * *

U posvetama i predgovorima ima dosta navoda—podataka koji upućuju na književnu i znanstvenu naobrazbu pisaca, na kulturno—književnu i znanstvenu osnovu na kojima su izrastali okviri u kojima su se kretala njihova razmišljanja. Svi ti znanstveni kulturni i književni okviri i osnove raznolikog su karaktera i podrijetla i svi zajedno predstavljaju opću osnovu kulturnih spoznaja i literarne naobrazbe ovog stoljeća. Taj kompleks i taj okvir veoma je raznolik i složen i pruža se od najstarijih mitoloških tradicija i vremena, od naivnih starovjekovnih i srednjovjekovnih legendi, preko antičko—klasične književne i kulturne baštine do suvremenih znanstveno—prosvjetiteljskih djela i ideja.

Ova se veoma široka i raznolika znanstveno—literarna osnova javlja u svih pisaca, u svim regijama i svim slojevima hrvatske književnosti toga stoljeća.

Ipak je ono što je zajedničko i što se javlja kao najčešći izvor i model Biblija, zatim klasična latinska i srednjovjekovna literarna djela, mitološko antička

naobrazba, na koju se nadograđuje latinsko klasično i srednjovjekovno kršćansko učenje koje prate i odnosna historijska saznanja iz kronika, anala i tradicije. Kad je riječ o historijskom odnosu i povijesti vlastitog naroda, onda se i u predgovorima pojavi misao kako su stanovnici na ilirsko-slavenskom, odnosno hrvatskom prostoru autentični stanovnici, potomci starih i prastarih stanovnika. U tom smislu postaju bliža i "jednostavnija" i sva podsjećanja na stara vremena i stare autore.

Javlja se isto tako i tradicionalna, humanistička misao u jedinstvenom "slavinskom", slavenskom, iliričkom narodu i jeziku koji obuhvaća velika prostranstva od Jadrana do Dalekog istoka, iako su hrvatski autori ovog stoljeća uglavnom obuzeti temom i sudbinom svoga naroda, odnosno jezikom, književnošću i svim zahtjevima, plodovima i funkcijama koje ta književnost treba da ima i ulogom koju obavlja u hrvatskom narodu.

Možemo na kraju konstatirati da se hrvatski autori 18. stoljeća u uvodnim napisima svojih djela, slijedeći svoje stare predšasnike, humaniste i općenito autore prošlih, renesansnih stoljeća i vremena, izrekli značajne podatke, tvrdnje, uočavanja, objašnjenja, upute i poetičko-programske naznake.

Plošno-metodološki, komunicirajući s onima kojima su knjige "upućivali", a zatim i s čitaocima općenito, autori se svojom uvodnom riječi koriste da bi govorili o raznim pitanjima, pojavama i problemima svoga vremena, književnosti u kojoj djeluju, o kulturi kojoj pripadaju te o svojim osobnim manje-više intimnim pitanjima i stanjima. U tom pogledu uvodni napisi o kojima je riječ nedjeljivi su i sastavni elementi književnog djela kojemu prethode i koje najavljuju.

U pogledu unutarnje motivacijsko-sadržajne kvalitete uvodni napisi hrvatskih autora 18. stoljeća jasno odražavaju dvojaku narav: onu koja je u predstavljanju knjige trajna u hrvatskih humanista i autora od početka, koja je recimo, imanentna književnom procesu i postupku, i onu što nosi vidljiv znak stoljeća u kojem je uvodni napis nastao. Zbog toga uvodni napisi hrvatskih autora 18. stoljeća imaju veliko, uglavnom dvojako značenje i dvojaku funkciju: bližu tj. dopunsku djelu koje najavljuju i onu širu kojom se uvodni napisi o kojima je riječ kao važni elementi uklapaju u hrvatsku književnu historiografiju. Dakako, riječ je o općem i posebnom aspektu jedinstvenog fenomena.

BILJEŠKE

¹ Uzdasi Mandalijene pokornice u spilji od Marsilje, spjevani po D. Injaciju Đorđi, opatu melitenskomu. U Mlecima, 1728. (Pretiskano u Zagrebu, 1851), Posveta: Pris.mu i Pripošt.mu G.nu Gosp. Vicencu Zmajeviću, arkebiskupu zadarskomu, apostolskomu namjesniku po Serviji, Arbaniji, etc. D. Injacijo Đorđi, opat melitenski, p.

² Djela Andrije Kačića Miošića I. Stari pisci hrvatski, 27. Priredio Tomo Matić. Zagreb, 1964. (Posveta je na latinskom j. 3-5)

³ Siviljenje blasenoga Gazotti Augustina zagrebeckoga biskupa. Vu Zagrebu, leta 1747. Posveta: Prislavnomu, velikomu i najpoštovanješemu Gospodinu Gospodinu Branjugh Juraju, Stolne Zagrebečke Cirkve najvrednešemu biskupu, Blažene Device Marie od Topuske opatu, Cesarsko-Kraljevske Svetlosti bližnjemu i sadašnjemu Skrovnostih Tolnačniku.

⁴ Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića. Stari pisci hrvatski, 26. Prir. Tomo Matić. Zagreb, 1940 (XXI-XXII).

⁵ Isto, str.181-182.

⁶ isto, str.259.

⁷ Miroslav Pantić: Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf 18.veka.SANU, Beograd 1957, (str.41.)

⁸ Isto, str.171.

⁹ Djela Matije Antuna Reljkovića. Stari pisci hrvatski, XXIII. Prir.Tomo Matić. Zagreb 1916. (XXIV)

¹⁰ Illyrica metaphrasis sive Psaltir slovinski spjevan po d. Injaciju Giorgi, opatu melitenskomu. Mleci, 1729. SPH, 25/I, Zgb, 1926.g. Prir.Milan Rešetar.

¹¹ Milan Pantić, cit. dj. str. 173.: "Ad Illustrissimum Dominum D. Joannem Garmogliesi Equitem SS Sepulcri et in Regno Cypri totaque Syria pro Ragusina republica Consulem.

¹² V. Dušan Berić: Sitni prilozi. Prva hrvatska knjiga Ivana Dražića. Građa 24, str.291-301. (Tekst u rukopisu-prijepisu u Hazu, Zgb.4 B 80.)

¹³ Djela Andrije Kačića Miošića II. SPH 28. Prir. Tomo Matić Zagreb 1964. Str. 3-5.

¹⁴ De regnis Dalmatiae Croatiae Sclavoniae. Notitiae praeliminare. Studio labore et impensis nobilis honorabilisque viri Balthasaris Adami Kerchshelich de Corbavia. Zagrabiae. Posveta (nepagin.).

¹⁵ M. Pantić, cit. dj. str. 154.

¹⁶ V. SPH 26. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića... str..XXII.

¹⁷ Djela Matije Antuna Reljkovića. SPH XXIII, Zgb. 1916.

¹⁸ U novije vrijeme "Uzdasi Mandalijene pokornice" objavljeni su u 18. knjizi biblioteke "Pet stoljeća..." (Zagreb,1971) Prir. Franjo Švelec. Posveta "Štiocu", str. 257-262.

- ¹⁹ V. bilj. 17, str. 63.
- ²⁰ Djela Vida Došena. SPH 34. Prir. Tomo Matić i Antun Đamić. Zgb, 1969. str. 16.
- ²¹ Vidi bilj.17. str. 179.
- ²² Isto, 557-560.
- ²³ Isto, 349-357.
- ²⁴ Vidi bilj.2. (Djela Andrije Kačića Miošića).Str.5.
- ²⁵ Djela Injacija Đorđi, SPH XXV, Str.489-494.
- ²⁶ Vidi bilj.4. Str. XXIV-XXVIII.
- ²⁷ V.bilj. 18.
- ²⁸ V. Zbornik stihova i proze 18.stoljeća. (Pet stoljeća...), knj.19. Zgb, 1973. Bogoljubnom štioću i slušaocu, str. 325-327.
- ²⁹ Navod prema K. Georgijeviću (Hrvatska književnost od 16. do 18.stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zgb.1969). Str. 208.
- ³⁰ Isto, str. 205.
- ³¹ V. bilj. 4. str. 182-205.
- ³² V. bilj. 20. str. 16-17.
- ³³ M. A. Reljković: Satir. 2. izd.Osijek 1779. Djela SPH XXIII, Zgb. 1916.
- ³⁴ Isto
- ³⁵ Isto, str. 181.
- ³⁶ Isto, Djela SPH XXIII, Zgb. 1916.
- ³⁷ Filip Grabovac: Cvit razgovora. SPH 30. Prir. Tomo Matić. Zgb. 1951, Str. 21.
- ³⁸ V.bilj.4. SPH 26. O Kanižlićevu predgovoru piše Matić str. XXVIII.
- ³⁹ Isto, XXII-XXIII.
- ⁴⁰ V. Miroslav Pantić, cit. mj. 143 i d.
- ⁴¹ V. bilj. 12 (Dušan Berić), str. 299-301.
- ⁴² O Lovru Šitoviću v. u "Pet stoljeća...", knj.19. Zbornik stihova i proze 18. stoljeća. Zgb. 1973., Str. 325-328.
- ⁴³ Djela Injacija Đorđi, knj. 2. SPH XXV. Zgb. 1926. (M. Rešetar)
- ⁴⁴ V. bilj. 18 (Posveta u "Uzdasma Mandalijene pokornice")
- ⁴⁵ V. bilj. 29. (K. Georijević), 292.
- ⁴⁶ Isto, 293.
- ⁴⁷ Isto, 295.